

Л. М. Івашова, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та митного адміністрування
Університету митної справи та фінансів

Л. В. Антонова, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри обліку і аудиту
Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Т. А. Крушельницька, доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри менеджменту, публічного управління та адміністрування
Дніпровського державного аграрно-економічного університету

КОМПЛЕКСНИЙ МЕХАНІЗМ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА З ІНСТИТУТАМИ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

У статті розкрито зміст та особливості формування та функціонування механізмів взаємодії органів публічної влади з громадськістю на умовах публічно-приватного партнерства. На основі критичного аналізу та узагальнення теоретичних підходів різних наукових шкіл визначено сутність поняття взаємодії органів публічної влади з громадськістю, а також принципи і форми взаємодії громадянського суспільства та влади. Запропоновано авторський підхід до формування комплексного механізму такої взаємодії. Авторами розкрито атрибутивні ознаки застосування комплексного механізму взаємодії громадянського суспільства з інституціями публічного управління через використання важелів, методів та інструментів в умовах розвитку публічно-приватного партнерства. У статті проаналізовано сучасний стан взаємодії громадянського суспільства та інституцій публічного управління на засадах публічно-приватного партнерства та використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Визначено основні проблеми й недоліки, що гальмують таких розвиток в умовах війни. Авторами означено шляхи вдосконалення механізмів взаємодії громадянського суспільства з інституціями публічного управління з використанням методологічного-просвітницького та інформаційно-комунікаційного механізмів. Розкрито напрями активізації громадянського суспільства щодо реалізації партнерських програм з відновлення України на засадах державно-приватного партнерства. Запропоновано здійснювати публічно-приватні взаємовідносини громадянського суспільства з інститутами публічної влади на основі широкого використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: публічне управління, органи публічної влади, громадянське суспільство, громадські організації, комплексний механізм взаємодії, публічно-приватне партнерство, інформаційно-комунікативні технології, взаємодія владних інституцій та громадянського суспільства.

L. M. Ivashova, L. V. Antonova, T. A. Krushelnytska. Complex mechanism of interaction of civil society with government institutions in the context of public-private partnership development

The article reveals the content and features of the formation and functioning of the mechanisms of interaction between public authorities and the public under the conditions of public-private partnership. On the basis of critical analysis and generalization of theoretical approaches of various scientific schools, the essence of the concept of interaction between public authorities and the public, as well as the principles and forms of interaction between civil society and the government, is defined. An author's approach to the formation of a complex mechanism of such interaction is proposed. The authors revealed the attributive signs of the application of a complex mechanism of interaction of civil society with institutions of public administration through the use of levers, methods and tools in the conditions of the development of public-private partnership. The article analyzes the current state of interaction between civil society and public administration institutions on the basis of public-private partnership and the use of modern information and communication technologies. The main problems and shortcomings that inhibit such development in the conditions of war have been identified. The authors identified ways to improve the mechanisms of interaction between civil society and institutions of public administration using methodological and educational and informational and communication mechanisms. The areas of activation of civil society regarding the implementation of partnership programs for the restoration of Ukraine on the basis of public-private partnership have been revealed. It is proposed to carry out public-private relations of civil society with institutions of public power on the basis of wide use of the possibilities of information and communication technologies.

Key words: public administration, public authorities, civil society, public organizations, complex mechanism of interaction, public-private partnership, information and communication technologies, interaction of power institutions and civil society.

Постановка проблеми. Історично було закладено в генотип нації щоб формування управлінської еліти на теренах України здійснювалося через громаду, Зокрема, через вибір на віче чи майдані кошового на Січі, гетьмана або ж князя. Це і були ті паростки демократії, які потім в часи російської імперії та під час радянщини були викорінені. Проте і в сучасній Україні за роки незалежності так і не вдалося сформувати демократичну модель публічного управління, яка б опиралась на широке залучення громадськості до управління державою. Незважаючи на те, що наразі в Україні створено правові передумови побудови ефективної взаємодії інститутів громадянського суспільства (далі ГС) з органами виконавчої влади (далі ОВВ) та органами місцевого самоврядування (далі ОМС) щодо забезпечення участі громадськості у процесах формування і реалізації державної та регіональної політики, якість та ефективність політичних рішень є низькою, а рівень залучення громадян до розроблення та реалізації політичних рішень та врахування інтересів населення країни є неприйнятним.

Головною причиною такого становища є низька інституційна спроможність ОВВ і ОМС до взаємодії з ГС та відсутність персоніфікованої відповідальності у відносинах влада – громадськість. Особливо це проявляється при розробленні та реалізації державної політики співпраці держави, бізнесу та ГС на засадах публічно-приватного партнерства (далі ППП).

Розбудова України як демократичної європейської держави висуває на порядок денний питання відкритості та прозорості владних інституцій, рівноправного партнерства та залучення усіх впливових та зацікавлених сил (чиновників, підприємців, громадян) до формування і реалізації державної та регіональної політики співпраці та взаємодії задля досягнення цілей сталого ефективного розвитку держави. Забезпечення такої прозорості відбувається шляхом активного використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі ІКТ).

Сьогодні дане питання набуває особливої актуальності оскільки вектор розвитку нашої держави спрямований у бік Європейського Союзу щодо набуття повноправного членства в цьому союзі, а питання взаємодії з громадськістю є одним із ключових в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Зокрема, в тексті Угоди [1] зазначено, що взаємодія держави з ГС на основі партнерства необхідна для розвитку України як правової, демократичної і соціальної держави.

Підтримка бізнесом та громадськістю влади, законодавчих ініціатив соціально-економічного розвитку регіонів та держави є вагомим складником стабільності та успішності країни на світовому ринку. Адже комерційна й громадська активність, усвідомлення ними соціально-економічних процесів, що відбуваються в державі, є індикатором вдалої імплементації державних реформ.

Таким чином, є гостра потреба у налагодженні зв'язків та встановленні конструктивного діалогу ГС й бізнес-структур з інститутами публічного управління, забезпеченні її участі у формуванні державної політики задля реалізації відкритості та прозорості діяльності влади. Тим більше, що робота з організації зв'язків із громадськістю та бізнесом має базуватися на принципах партнерства та взаємо зацікавленості в досягненні цілей, пов'язаних із процесом соціально-економічного розвитку країни, всебічним забезпеченням захисту прав і свобод людини та громадянина.

Незважаючи на складний період, який проходить наша держава сьогодні, повномасштабне вторгнення російської федерації й тривалі бойові дії, незмінним залишається продовження політики євроінтеграційних намірів України, відстоювання її суверенності та подальшого демократичного шляху розвитку. Реалізація такої політики потребує високого рівня компетентностей від ОВВ й ОМС щодо забезпечення ефективної комунікації з громадськістю та бізнесом, що актуалізує дане дослідження. Адже країні наразі необхідні кардинальні зміни як безпосередньо самої системи державного управління, нормативно-правового й інформаційно-комунікативного забезпечення, так і світогляду посадових осіб органів влади, бізнесменів та громадян, що мають формуватися на нових демократичних засадах. Цей процес вимагає створення нових форм співпраці та взаєморозуміння, відповідно, потребує і нових форм комунікації, які характеризуватимуться ще більшою оперативністю, відкритістю, прозорістю, ефективністю та якістю. Наявність цих характеристик може забезпечити такий тип комунікації, учасники якої є рівноправними та активними, здатними не просто налагодити комунікаційні канали, які дозволять швидко передавати інформацію в обидва напрямки, але й створити ефективну комунікаційну площадку для результативного та взаємовигідного спілкування задіяних в комунікаційному процесі суб'єктів.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Вагомий внесок у розробку проблематики взаємодії публічної влади та громадськості зробили такі науковці: Л. Антонова, С. Лізаковська [2], В. Білецький С. [3], Л. Газуда та В. Слюсаренко [4], Л. Івашова [5]. Проблеми взаємодії органів публічного управління з бізнесом та громадськістю в контексті забезпечення економічного розвитку, національної безпеки та протидії корупції в умовах інформатизації суспільства висвітлювали у своїх наукових працях: Л. Антонова, Д. Міщенко, І. Бандура, В. Абдулаєв, О. Долгий [6], В. Беглиця, Л. Антонова, Л. Козлова, Н. Дацій, О. Дацій [7], Л.Івашова, М. Івашов [8]. Становлення теорії зв'язків з громадськістю тісно пов'язане з розробкою питань комунікації. Розвиток інформаційно-комунікаційних зв'язків влади та суспільства висвітлено у працях С. Квітка, Є. Бородин, В. Коваль, В. Смельянов, Л. Івашова [9]. Л. Антонової, А. Антонова, Л. Івашової [10] та інших науковців. Окремо науковці [11; 12] досліджують

проблеми державно-приватного партнерства у різних галузях економіки. Однак, незважаючи на значну кількість досліджень, багато питань, залишаються недостатньо вивченими, що потребує подальших досліджень та нових підходів у цій сфері. Так наразі відсутнє комплексне дослідження взаємодії ГС й владних структур у контексті розвитку інформаційно-комунікаційного механізму ППП, що й викликало необхідність написання даної статті.

Метою статті є обґрунтування теоретичних та практичних підходів застосування інформаційно-комунікаційного механізму взаємодії ГС та владних інституцій в межах розвитку ППП й визначення основних напрямів удосконалення такого механізму.

Виклад основного матеріалу. Для взаємодії органів публічної влади та громадянського суспільства сьогодні використовуються такі форми як консультації з громадськістю, участь у громадських радах та робочих групах, громадська експертиза та моніторинг, громадські слухання, інформаційні запити до органів державної влади тощо, які широко використовують інформаційні ресурси. Разом із цим, така взаємодія має ґрунтуватися на принципах громадської активності, партнерства, відкритості та відповідальності, політичної незалежності, запобігання корупції, раціонального та збалансованого розвитку, комплексності. При цьому варто звернути увагу на розвиток такої взаємодії у контексті активізації публічно-приватного партнерства, де важлива роль відводиться ГС та його потребам, що вимагає невідкладної структурної перебудови системи публічного управління.

Сталий розвиток держави в умовах структурної перебудови архітектоніки публічного управління, залежить не лише від стану її ресурсного забезпечення та спроможності ефективно розпоряджатися наявним ресурсним потенціалом, але й та на пряму пов'язаний зі зрілістю ГС та активністю громади у вирішенні назрілих проблем як на рівні окремих територій, так і на державному рівні. Цей процес багато в чому залежить від розуміння й ефективного використання як традиційних механізмів державного управління, що сформувалися в світі та в Україні внаслідок розвитку державноуправлінської теорії і практики, так і від вироблення сучасних ефективних механізмів е-взаємодії усіх учасників процесу публічного управління з метою отримання найбільш вагомого результату, що задовольнить потреби й очікування сторін. При цьому до традиційних учасників такої взаємодії: владні інституції та бізнес, додається ще такий активний гравець як ГС. Тому наразі особливої ваги набуває розвиток взаємодії інституцій державного управління з бізнес структурами та ГС, що й забезпечує формування ефективної системи ППП.

Важливим напрямом співпраці усіх впливових і зацікавлених сил, що забезпечує таку взаємодію, є розвиток різних форм ППП та інноваційних механізмів здатних забезпечити таку співпрацю. Для більш глибокого розуміння проблеми та шляхів її розв'язання доцільно розкрити сутність усіх складових такої взаємодії, чітко визначитися зі змістовним наповненням таких структурних елементів як ГС, публічне управління й ППП, а також розкрити сутність механізмів, інструментів та важелів взаємодії цих елементів між собою.

Перш за все зупинимося на проблемах структурної перебудови системи державного управління у контексті формування саме публічноуправлінських інституцій та їх функціонування в умовах активізації громадянського суспільства. Якщо порівняти процес державотворення з будівництвом, то використання суто будівельного терміну архітектоніка, що використовується у будівельній сфері [13] набуває особливого значення. Зважаючи, що термін архітектоніка (від грец. *αρχιτεκτονική* – будівельне мистецтво, архітектура) – це художній вираз структурних закономірностей конструкції будівлі, споруди, що виявляється у взаємозв'язку та взаєморозміщенні тримальних і триманих частин, у ритмічному ладі форм, що робить наочними статичні зусилля конструкції, то відносно до розкриття сутності структури публічного управління саме архітектоніка цієї структури вказує на взаємозв'язок та взаєморозміщення в ієрархічній конструкції влади органів державного управління, ГС та бізнесу. При цьому ГС є тією тримальною частиною, яка забезпечує людським ресурсом і відповідною енергією формування та функціонування триманих частин – бізнес-організації і владні інститути (ОВВ та ОМС). Відрив влади та бізнесу – триманих частин від ГС – тримальної основи, тотальна гібридизація влади, ігнорування соціально-економічних потреб і запитів на справедливість ГС і призвело до актів громадської непокори, що проявлялися в Україні у вигляді майданів.

Вважаємо, що конструкція публічного управління буде ефективною лише тоді коли в основу взаємодії між усіма її частинами на всіх рівнях буде закладено принцип партнерства, що характеризується такими рисами як взаємодовіра, добросовісність та прозорість (рис. 1).

Саме така конструкція взаємовідносин зробить взаємодію владних інституцій та суспільства результативною й забезпечить перемогу Україні на економічному фронті, швидке відновлення країни після війни, побудову принципово нової соціально-орієнтованої держави. Усвідомлення державою ролі ГС як тримаючої сили, активізація участі громад у процесах розвитку територій та країни породжує колективну відповідальність за ефективне використання, нарощення і своєчасне відтворення ресурсних можливостей.

Наразі розвиток країни неможливий без тісної взаємодії владних інституцій та бізнесу з ГС і без дієвого впливу громади на внутрішні управлінські та економічні процеси. Тому важливо дати відповідь на такі ключові питання:

- що таке ГС й у якій формі воно існує;
- які механізми й інструменти використовуються у процесі взаємодії ГС з владними інституціями та бізнесом, як вони впливають на розвиток територій та країни в цілому;
- які форми взаємодії владних інституцій і ГС є найбільш ефективними й до чого тут бізнес.

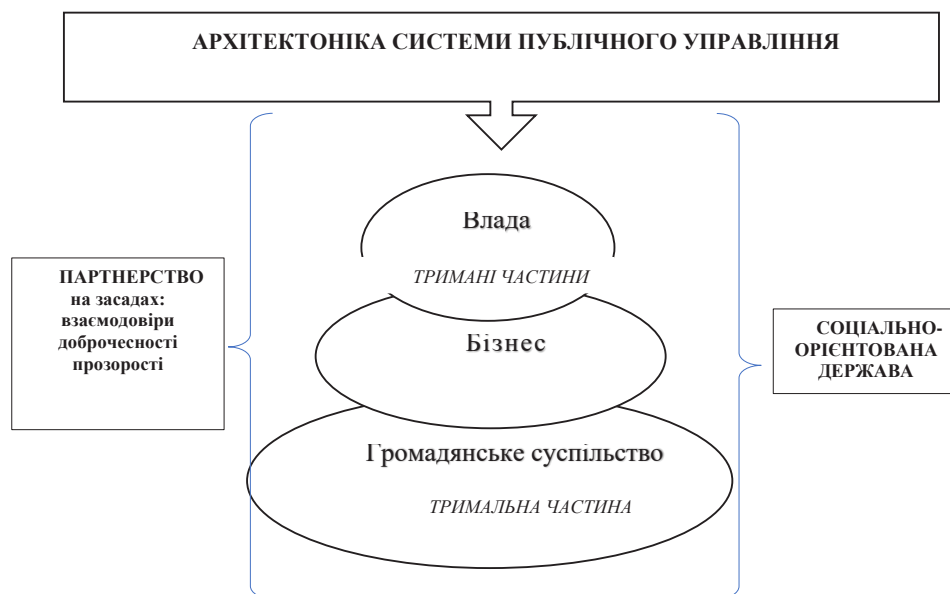

Рис. 1. Архітектура та взаємозв'язок тримальних та триманих частин в структурі публічного управління

Загалом ГС – це сукупність недержавних організацій, які представляють волю та інтереси громадян [14], народу України, який за Конституцією України є «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні» [15, ст. 5]. При цьому ГС включає в себе і сім'ю, і приватну сферу. Тобто ГС це так званий «третій сектор» суспільства паралельно з державою та бізнесом. Учені зазначають, що «...»третім сектором» суспільства, на відміну від перших двох, – державного та економічного, – прийнято називати всю сукупність недержавних неприбуткових організацій (далі ННО). Загалом, це може бути консолідований громадський рух, який складається з окремих, взаємно не підпорядкованих, але взаємодіючих громадських організацій (далі ГО), які спрямовують енергію громадян на творчу діяльність і тим самим знижують соціальну напругу у суспільстві. Цей ефект має місце коли в демократичному суспільстві, по-перше, існує «критична маса» ННО здатних впливати на хід суспільних процесів і, по-друге, переважна більшість ГО не є антагоністами, тобто, коли вони не тяжіють до взаємовиключаючих політичних, національних, або інших полюсів» [3]. Наразі в Україні «третій сектор» яскраво представлений різними волонтерськими рухами, що сформовані на основі ГО та взаємодіють з державою у напрямі допомоги військовим, людям, що втратили здоров'я й житло, тимчасово переміщеним особам тощо.

Зазначимо, що головними ознаками ГО на думку Л. Газуди та В. Слюсаренко є недержавність і неприбутковість. Ці дві властивості беруться як критерій для розмежування з іншими можливими об'єднаннями громадян, адже: якщо державне – отже, урядове або пов'язане з певною державною установою, а якщо прибуткове – то це сфера бізнесу. Також автори зазначають, що окрім ознак «недержавність» і «неприбутковість» третьому сектору притаманна й така ознака як «добровільність об'єднання» [4].

У визначеннях ООН є чітко окреслені *п'ять обов'язкових критеріїв*, що дозволяють віднести ту чи іншу структуру саме до цього «третього сектору»:

1) *організована структура* – самостійна організація, яка має статут, організаційні структури, певні напрями роботи, цілі тощо;

2) *приватний характер*, тобто інституціональне відокремлення від держави. Такі організації мають бути в структурному, управлінському і кадровому відношенні відокремленими від будь-яких державних органів, установ, організацій і не повинні виконувати функцій державного суверенітету (які їм, зокрема, могла б делегувати держава);

3) *автономність*, тобто самостійність в управлінні, непідконтрольність ані державі, ані комерційним структурам;

4) *неприбутковість* – заборона на комерційну діяльність взагалі, але весь прибуток має інвестуватись на досягнення статутних цілей;

5) *добровільність* – вказує на те, що організації створено на добровільній основі з ініціативи представників громадянського суспільства [5].

Вважаємо, що діяльність будь-якої громадської організації, яка формує «третій сектор» буде більш ефективною за умови активної взаємодії з державним та приватним секторами. Тому до вище перелічених п'яти критеріїв доцільно віднести ще й критерій *цілеспрямованість та взаємодію*. Ці критерії вказують на мету та напрям діяльності тої чи іншої організації, а також основні механізми та інструменти побудови її взаємовідносин з державою, громадою, бізнесом.

Основними елементами ГО є різні об'єднання (професійні, творчі, спортивні, конфесійні тощо) – тобто це той третій сектор в основі якого знаходяться ГО, що охоплюють всі сфери суспільного життя.

Реалізація цілей і завдань, що стоять перед ГО відбувається через конкретні механізми публічного управління, які залежно від змісту їх наповнення забезпечують різні аспекти взаємодії публічних інституцій, до складу яких входять і представники ГО, та враховують як кількісні, так і якісні критерії й показники такої взаємодії.

У науковій літературі [2; 5; 16; 17] є усталені підходи до висвітлення механізмів державного управління, що забезпечують реалізацію цілей державного управління. Необхідною умовою ефективності діяльності інституцій публічного управління у напрямі формування, функціонування та розвитку ГО є повне забезпечення цієї діяльності дієвими механізмами за різними напрямками починаючи від інституційного до методологічно-просвітницького та політичного. Загалом забезпечення взаємодії ГО з владними інституціями доцільно об'єднати у єдиний комплексний механізм структура якого може бути представлена у наступному вигляді (рис. 2).

Рис. 2. Комплексний механізм формування, функціонування та розвитку взаємодії ГО та владних інституцій

Інституційне забезпечення включає в себе мережу громадянських інституцій та нормативно-правові акти різного рівня щодо їх створення та функціонування, а також норми, стандарти, методичні вказівки щодо організаційно-управлінської структури цих організацій. Це забезпечення поєднує *організаційно-управлінські* та *нормативно-правові* аспекти.

До *фінансово-економічного забезпечення* ми відносимо концепції та стратегічні плани щодо розвитку ГО, поточні та перспективні фінансові плани, заходи з бюджетування та державної фінансової та грантової підтримки ГО та громад.

Інформаційно-комунікаційне забезпечення здійснюється через наукові й статистичні дослідження, одноразові обстеження й постійний моніторинг, Інтернет-ресурси й соціальні мережі, засоби масової інформації тощо.

Контрольно-аналітичне забезпечення передбачає наявність контрольних заходів зі сторони громадськості за процедурами, якістю, ефективністю й результативністю діяльності публічних інституцій, бізнесу і ГО на основі статистичних та аналітичних звітів і бюлетенів з використанням методів економічного та фінансового аналізу, а також експертних методів.

Політичне забезпечення функціонування комплексного механізму необхідне для визначення пріоритетних напрямів діяльності ГО, їх розвитку та способів залученості ГО до публічного управління.

Методологічно-просвітницьке забезпечення включає в себе різноманітні інструкції та методички щодо застосування різноманітних науково-практичних, інформаційно-комунікаційних та організаційно-управлінських способів та підходів для функціонування комплексного механізму взаємодії ГО та органів публічної влади, а також навчання посадових осіб публічної служби для забезпечення ефективності такої взаємодії.

Дієвість комплексного механізму формування, функціонування та розвитку взаємодії ГО та ОБВ і ОМС забезпечує використання різноманітних *важелів, методів та інструментів*. Зважаючи на те, що одним з визначень сутності

важеля в тлумачному словнику української мови є «... засіб впливу на щось, який зазвичай стимулює чиюсь діяльність або розвиток» [18, с. 80], логічним буде трактувати важелі як певні «поштовхи», «зрушення» чи «точки зростання» до переліку яких, на нашу думку, варто відносити: історико-світоглядні, морально-етичні, фінансово-економічні, матеріально-технічні, монетарні, техніко-технологічні адміністративно-управлінські, регуляторні, мотиваційно-поведінкові, духовно-ментальні, звичаєво-демографічні та інші. Саме застосування тих чи інших важелів спонукає дослідника до пошуку інноваційних науково обґрунтованих рішень безпосереднє здійснення якого залежить від правильного добору способів і прийомів дослідження.

Щодо методів, то за визначеннями В. Дубічинського «... метод – це спосіб пізнання явищ природи та суспільного життя, або прийом чи система прийомів, що використовуються в певній галузі» [18, с. 399]. Узагальнюючи напрацювання науковців В. Бакуменка, В. Князєва, Ю. та Ю. Сурміна [16], Л. Івашової, М. Івашова та І. Квеляшвілі [17], В. Рач та О. Ігнатової [19], М. М. Свердан та М. Р. Свердан [20], нами було згруповано методи наукових досліджень за двома класифікаційними ознаками:

- 1) загальнонаукові (філософські) методи – діалектичної логіки, логічні, формалізації, абстрактно-логічного аналізу, аналогії і моделювання, гіпотетичний;
- 2) спеціальні (конкретні) методи – спостереження, економічний і фінансовий аналіз, математичної статистики, створення теорії, розрахунково-проектний експертних оцінок тощо.

Загалом, спираючись на попередні дослідження нами адаптовано та сформовано систему важелів, методів та інструментів щодо взаємодії ГС з державою та бізнесом на засадах впровадження принципів та форм ППП (табл. 1).

Таблиця 1

Методи та інструменти розвитку взаємодії ГС з державним сектором і бізнесом на умовах ППП

Методи		Інструменти	Сфера застосування
Загальнонаукові	Діалектичної логіки	формальна та неформальна логіка	– дослідження положень наукових теорій, опублікованих наукових праць та результатів виконаних досліджень у сфері розвитку ГС та його ролі у функціонуванні інститутів ППП; – критичний аналіз дієвості й погодженість законодавчих і нормативно-правових актів щодо формування, функціонування та розвитку ГС у системі ППП; – обґрунтування та розробка парадигмальних, гносеологічних, концептуальних моделей і систем взаємодії ГС на засадах ППП; – виокремлення суттєвих і несуттєвих факторів, що впливають на розвиток і взаємодію ГС і ППП; – формулювання інноваційних напрямів й визначення перспектив подальшого розвитку ГС за принципами ППП;
	Логічні	індукції, дедукції, аналізу і синтезу	
	Формалізації	структурний, порівняльний, факторний, системний аналіз, узагальнення	
	Абстрактно-логічного аналізу	абстрагування	
	Аналогії і моделювання	паралелізм, імітаційне, описове, математичне моделювання	
	Гіпотетичний	припущення, прогнозування	
Спеціальні	Спостереження	вимірювання, опис, зважування, обмір	оперативне отримання первинної інформації у вигляді сукупності емпіричних даних щодо розвитку взаємодії ГС, держави та бізнесу на засадах ППП
	Економічний і фінансовий аналіз	аналіз динаміки, ефективності, результативності тощо	оцінка показників щодо ефективності функціонування ГС, визначення основних напрямів його розвитку в частині участі в інституціях ППП
	Математичної статистики	індекси, середні величини, кореляція, ряди динаміки тощо	оцінювання економічних індикаторів розвитку ГС, його ролі та впливу на інституції, що функціонують у формі ППП
	Створення теорії	економічна теорія, теорія державного управління, теорія взаємодії суспільних секторів	участь ГС в узагальненні результатів досліджень, виявлені загальних закономірностей і тенденції, формуванні аксіоматичних та доказових теорій щодо розвитку різних соціально-економічних секторів суспільства та їх взаємодії на взаємовигідних умовах, зокрема формування та розвиток теорії ППП для отримання синергетичного ефекту в інтересах громади, регіону усього суспільства
	Розрахунково-проектний	пакування, проектування, програмування	участь ГС у розробці макетів, проектів, наукових програм, технічних завдань тощо з розрахунком варіантів соціально-економічної ефективності внеску та результату для кожного з учасників ППП та суспільства в цілому
Експертних оцінок	анкетування, інтерв'ю, дельфійський метод, метод мозкового штурму тощо	генерування, оцінювання та впровадження творчих ідей у процесі розв'язування наукової, технічної чи соціальної проблеми, що базуються на використанні творчого мислення та синергії зусиль представників різних секторів для вирішення ти чи інших завдань.	

Джерело: адаптовано авторами на основі [17]

Більш детально зупинимося на особливостях інституційного та інформаційно-комунікаційного забезпечення взаємодії *органів державної влади* та громадянського суспільства, яких включає в себе наступні елементи:

- інституції ГС;
- функції ГС;
- взаємодія ГС з правовою державою;
- інформаційно-комунікаційне забезпечення взаємодії ГС з органами державної влади (ОВВ та ОМС).

Застосування науково обґрунтованих методів проблем пов'язаних зі становленням та розвитком громадянського суспільства є найбільш істотною умовою прирощення нових знань та їх практичного застосування. Тому правильний їх вибір має вирішальне значення для результатів діяльності у даному напрямі.

Перш за все, визначимося з *інституціональною структурою ГС*. В умовах розвитку демократії, характерною ознакою ГС є розгалужена мережа громадських неурядових організацій найрізноманітнішого спрямування. Саме громадські об'єднання як інститути ГС виступають єдиною ланкою взаємодії суспільства і державної влади, вони є формою інституціоналізації розмаїтих суспільних інтересів та їх захисту на рівні публічно-правових відносин. З цієї точки зору ступінь поширення («щільності») громадських об'єднань та рівень участі в них громадян може розглядатись як один з основних показників розвиненості ГС. До речі якщо порівнювати розвиток ГС з етапами біологічного розвитку людини, ГС України за оцінками міжнародних експертів до початку повномасштабної війни знаходилося на етапі «дитинство». Тобто воно вже народилося, але було ще недієздатне. Початок війни та ведення військових дій вже більше 500 днів стало одним з рушійних чинників швидкого дорослішання нації та досягнення перших щаблів зрілості ГС України. Наразі ГС нашої країни це вже не «діти» й навіть не «підлітки». Українське ГС це – «молодь», що сповнена мрією, планами на майбутнє й головне – енергією для впровадження цих планів у життя.

ГО України – це не просто формалізовані самодіяльні ННО громадян, спрямовані на реалізацію різноманітних колективних інтересів і захист колективних прав. Це провідники нової енергії ГС. Що спрямована на захист національних інтересів та побудову держави на принципово нових і не притаманних органам державної влади засадах: патріотизму, професіоналізму та порядності. У минуле мають назавжди відійти кумівство, хабарництво та професійна некомпетентність. І тут посилюється роль взаємодії державних інституцій та інституцій ГС, що представляють «третій сектор». Ефективність такої взаємодії забезпечують ІКТ. Саме у цьому напрямі наразі працюють як урядові, зокрема – Міністерство цифрової трансформації, веб-сайти Міністерств та відомств, державні засоби масової інформації, сторінки у соціальних мережах посадовців різного рівня, так і недержавні інституції – ГО різного спрямування, недержавні ЗМІ, особисті аккаунти громадян у соціальних мережах тощо.

Щодо нормативно-правового визначення основних категорій пов'язаних з розвитком ГС зазначимо, що Закон України «Про об'єднання громадян» [1992 р] вважає таким об'єднанням «добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод» (ст. 1). Під це визначення підводяться як політичні партії, так і ГО. Громадською організацією у вузькому сенсі закон вважає «...об'єднання громадян для задоволення та захисту своїх законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів» (ст. 3). У широкому значенні до розряду ГО потрапляють досить різні за суттю інституції: політичні партії, власне ГО, організації за інтересами, благодійні фонди, професійні спілки, релігійні організації, кооперативні організації, об'єднання громадян, що мають основною метою одержання прибутків, комерційні фонди, органи місцевого та регіонального самоврядування (в тому числі ради й комітети мікрорайонів, будинкові, вуличні, квартальні, сільські, селищні комітети), органи громадської самодіяльності (народні дружини, товариські суди тощо), територіальні громади, інші об'єднання громадян.

Все це розмаїття загалом підпадає під категорію об'єднань громадян (хоча, в силу їх специфіки, у правовому відношенні їх діяльність регулюється різними законами). Вочевидь, ці групи організацій необхідно розглядати окремо, хоча, з іншого боку, не можна не бачити їх спільної сутності як організацій ГС.

Очевидно, що органи місцевого самоврядування, політичні партії і ГО за інтересами є трьома суттєво різними формами громадської самодіяльності, які містяться на окремих щаблях суспільно-політичної ієрархії (мають різний політико-правовий статус, функції і завдання).

Доволі специфічними постають також професійні спілки, релігійні організації, комерційні фонди чи кооперативи. Кожна з цих груп громадських об'єднань пов'язана з досить суттєвою і водночас відносно самостійною сферою суспільних відносин – соціальною, економічною, релігійною, чим визначається їх особлива історія, роль та інституційна форма.

Приклади інституцій ГС, що наведені в Білій книзі урядування ЄС: недержавна організація (англ. NGO), приватна добровільна організація (англ. PVO), народна організація, громада, посередницька організація волонтерів та позабюджетні фонди, громадська фундація, клуби місцевої громади, профспілка, об'єднання громадян за культурною, статевою і релігійною ознаками, харитативна організація, соціальні або спортивні клуби, кооператив, природоохоронна організація, професійна асоціація, академія, приватний бізнес, правничі інституції, організації споживачів, засоби масової інформації, добровільна дружина, релігійні організації, клуби за інтересами.

Ефективність діяльності громадських інституцій в значній мірі залежить від виконання наступних функцій ГС:

- самоорганізація громадського механізму для виконання суспільних прав;
- протипага владним структурам, головному заборолу проти можливих спроб узурпації влади;
- засіб соціалізації, що зменшує відчуженість індивідів та орієнтує їх на «суспільно корисні справи».

Щодо *взаємодії громадянського суспільства і правової держави* зазначимо, що, з одного боку, ГС – це таке суспільство, де головною діючою особою, суб'єктом розвитку є людина зі всією її системою потреб та інтересів, відповідною структурою цінностей. ГС, торкаючись сукупності суспільних відносин, відображає взаємозв'язок всіх сфер суспільного життя людини. З іншого боку, правова держава – це держава, обмежена в своїх діях правом, що захищає свободу та інші права особи і підпорядковує владу волі суверенного народу. Таким чином, ГС й держава перебувають у тісному взаємозв'язку, перше неможливе без другого. Завдяки державі людська спільнота набуває цивілізованості і стає суспільством.

Формою взаємодії держави і ГС є політичний режим як система методів і засобів здійснення політичної влади, а різні типи політичних режимів – демократичний, авторитарний і тоталітарний – є різними способами цієї взаємодії. Партнером держави ГС виступає лише у правовій державі за демократичного політичного режиму. Правова держава не може існувати без ГС. Особливість їх взаємодії за демократичного політичного режиму полягає в тому, що ГС підпорядковує собі державу і контролює її. Зв'язок ГС з державою, його вплив на неї ґрунтується передусім на принципах демократії. Вихідним із них є принцип народного суверенітету, який проголошує народ єдиним джерелом і верховним носієм влади в суспільстві. Тобто найповніше зв'язок ГС й держави проявляється через права і свободи особи.

Зважаючи на молодий вік української держави та відсутність досвіду державотворення, наразі можна з упевненістю стверджувати, що закріплені в Конституції України положення про те, що Україна є правовою державою є декларативними. ГС потрібно докласти ще багато зусиль для того, щоб Україна вийшла на той рівень стандартів суспільного, правового та політичного життя, який дасть їй змогу почувати себе рівною серед інших правових держав, адже саме правова держава забезпечує:

- реальні права і свободи рядових громадян через механізми їх повної гарантованості і всебічної захищеності;
- проведення в життя принципу оптимального сполучення прав і свобод громадян з їх конституційними обов'язками.

Також зауважимо, що становлення України як демократичної держави неможливе без розвиненої системи місцевого самоврядування, одне з центральних місць в якій посідають ОМС. Саме від їх рішень значною мірою залежать ефективність вирішення питань місцевого значення, раціональність використання бюджетних коштів, благоустрій населених пунктів, соціально-економічний і культурний розвиток адміністративно-територіальних одиниць у цілому. Прикладом взаємовідносин ГС й ОМС є відносини між територіальною громадою й ОМС. Члени територіальних громад, впливають на органи влади у різних формах, основними з яких є форми їх безпосереднього (прямого) волевиявлення, реалізують тим самим своє право на запит до створених ними ОМС, їх посадових осіб, депутатів місцевих рад, внаслідок чого останні зобов'язані надати інформацію, відзвітувати, «відповісти» за свою діяльність. Таким чином важливим елементом статусу ОМС є інститут відповідальності, який повинен:

- виступати засобом стримування дій цих органів у межах правових та моральних норм;
- слугувати стимулом для ефективного функціонування відповідних органів, активізувати роботу посадових осіб та мобілізувати ресурси при розв'язанні проблем життєзабезпечення адміністративно-територіальних одиниць.

Зауважимо, що інститут відповідальності є важливим не лише для здійснення взаємодії ГС з ОМС, але й для розвитку такої взаємодії з ОБВ різних рівнів. Адже реалії сьогодення свідчать про непоодинокі випадки безвідповідального ставлення ОМС та ОБВ до покладених на них завдань, зловживання посадовими особами та депутатами місцевих рад своїм становищем, невиконання чи неналежного виконання своїх функцій. Безвідповідальне ставлення посадовців може мати різний прояв: порушення трудової дисципліни; зловживання владою; вчинення корупційних правопорушень; заподіяння шкоди державі, територіальній громаді, фізичним чи юридичним особам.

Відповідальність посадових осіб системи публічного управління настає за наступних умов:

- скоєння злочину, дисциплінарного проступку, неналежного здійснення публічної влади (юридична відповідальність адміністративна чи кримінальна);
- заподіяння моральної шкоди (моральна відповідальність);
- не втілення в життя передвиборних програм (політична відповідальність).

Труднощі у забезпеченні відповідальності публічних службовців України перед ГС за даними досліджень, що проведені Національним інститутом стратегічних досліджень проявляються у таких аспектах:

1. Недосконалість механізму притягнення до відповідальності ОМС, пов'язана із неврегульованістю питань місцевих референдумів та статутів територіальних громад.

2. Непослідовність норм вітчизняного законодавства щодо вимог до кандидатів на посади сільських, селищних, міських голів.

3. Деперсоніфікація суб'єкта відповідальності, що призводить до складності у встановленні вини конкретних осіб у випадку правопорушень у сфері місцевого самоврядування.

4. Неповнота і недосконалість механізмів притягнення до відповідальності представників ОМС за бездіяльність.

5. Громадянська пасивність населення, недостатній контроль діяльності органів влади з боку виборців [21].

Розглядаючи проблему відповідальності чиновників перед громадою, надзвичайно важливо відзначити визначальну роль самої громади в цьому питанні. Тобто, суттєве значення у забезпеченні відповідальності відіграють самі громадяни, їх активність, ініціативність та громадянська позиція. На жаль більшість населення України, особливо у містах (до 77%), досить скептично ставиться до власних можливостей впливати на рішення місцевої влади, регіону, держави в цілому. Однак варто зазначити, що завдяки активному використанню ІКТ, розвитку е-врядування та діджиталізації суспільства Україна впевнено рухається у напрямі посилення взаємодії ГС на систему публічного управління через е-петиції систему Дія тощо.

Громадянська пасивність населення, нездатність реалізовувати власний потенціал, скептичне ставлення та сумніви щодо своїх можливостей впливати на органи та посадових осіб місцевого самоврядування, навіть за умови порушення останніми прав та законних інтересів громадян, нівелюють значення громади як інстанції в системі відповідальності самоврядування, руйнуючи її. Варто зазначити, що в умовах війни громадянське суспільство значно активізувалося. Наразі спостерігається певне пробудження громадянської свідомості, посилення розуміння ролі громади в упорядкуванні взаємовідносин з державним сектором, поживлення впливу ГС та діяльність органів публічного управління. Для подальшого розвитку ГС у даному напрямі доцільно вести широку просвітницьку та інформаційну діяльність стосовно прав громадян на участь у місцевому самоврядуванні й управлінні державою, роз'яснювати населенню конституційні основи та гарантії місцевого самоврядування, можливості мешканців впливати на органи регіональної і центральної влади.

Для підвищення якості та ефективності взаємодії ГС з органами публічної влади необхідно розробити план заходів навчально-інформаційного характеру за такими основними напрямками:

– організація тренінгів для громадськості з підвищення обізнаності населення про можливості реалізації своїх прав і свобод щодо впливу на органи влади, отримання інформації про їх діяльність, здійснення контролю за їх діями;

– розробка та поширення буклетів про форми створення громадських інституцій і механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади, порядок ініціювання громадою притягнення до відповідальності представника влади за неправомірні дії або бездіяльність;

– розробка єдиних підходів та критеріїв щодо форм звітування влади перед ГС;

– залучення місцевих, регіональних та центральних засобів масової інформації до поширення інформації про звітування представників влади.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином розвиток ОБВ та ОМС і оптимізація та підвищення конкурентоспроможності окремих територій і країни в цілому має відбуватися на принципах субсидіарності, що потребує повного розкриття внутрішнього ресурсного потенціалу ГС, посилення його впливу на бізнес та державу через застосування комплексного механізму взаємодії ГС та органів влади, а також методів та інструментів такої взаємодії, зокрема у формі ППП.

Дієвим важелем і одним із «ключів» оптимального використання потенціалу ГС у вирішенні просторових, ресурсних, інституційних, економічних, соціальних, екологічних та інших проблем розвитку територій є механізми й інструменти функціонування ГС та його взаємодії із органами влади різних рівнів, їх прозорі інформаційно-комунікативні зв'язки з широким використанням ІКТ. Спираючись на представлену структуру комплексного механізму формування, функціонування та розвитку взаємодії ГС з органами влади, а також на систему наведених важелів, методів і інструментів можна досягти поставлених цілей і завдань розвитку такої взаємодії. Це дозволить пришвидшити прогресивні очікувані перетворення щодо забезпечення необхідного рівня розвитку як окремих територій, так і країни в цілому.

Список використаних джерел:

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: документ від 27 червня 2014 р. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#top

2. Антонова Л. В., Лізаковська С. В. Оцінка механізмів взаємодії органів публічної влади з громадськістю в системі державного управління // Державне управління: удосконалення та розвиток. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/7_2018/7.pdf

3. Білецький В. С. «Третій сектор» як основа громадянського суспільства URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/4a0f470e-43aa-4726-8f20-a6364eede070/content>

4. Газуда Л. М. Слюсаренко В.С. Громадські організації як „третій сектор» економіки // Науковий вісник Ужгородського університету. 2011. Серія Економіка. Випуск 2 (32). 77–84 URL: <http://surl.li/jhslp>

5. Івашова Л.М. Механізми та інструменти функціонування громадянського суспільства та його взаємодії з органами місцевого самоврядування в контексті сталого розвитку територій // Потенціал розвитку територій: методологічні засади формування і нарощення: монографія / за заг. ред. О. Ю. Бобровської. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. С. 232–239.
6. Liudmyla Antonova, Dmytro Mishchenko, Ivan Bandura, Vahif Abdullayev, Oleksandr Dolhy (2022) Interaction between public authorities and civil society institutions in the field of preventing and combating corruption Interacción y Perspectiva . Revista de Trabajo Socia Vol. 12. № 1. Pp. 76–92 URL: <https://www.produccioncientificaluz.org/index.php/interaccion/article/view/38129/42163>
7. Beglytsia, V., Antonova, L., Kozlova, L., Datsii, O., & Datsii, N. (2021). System of concepts communications of state institutions and society as the basis of national security and socio-economic stability. Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice, 3(38), 549–556. URL: <http://fkd1.ubs.edu.ua/article/view/237487>
8. Івашова Л. М., Івашов М.Ф. Особливості використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій для запобігання та протидії корупції в системі публічного управління // Модернізація публічного управління в умовах глобальних змін світового простору: колективна монографія. 2021., Львів-Торунь: Ліга-Прес, 2021. С. 53–80. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/144/1746/4207-1>
9. Sergiy Kvitka, Eugeniy Borodin, Viktor Koval, Volodymyr Yemelyanov, Liudmyla Ivashova Innovative mechanisms of the cross-sectoral interaction between business and public authorities in conditions of information society's transformation Revista Dilemas contemporaneos-educacion politica y valores 2019/11 Special Issue, Vol. 7. p.133. URL: <https://dilemascontemporaneoseducacionpoliticaayvalores.com/index.php/dilemas/article/view/1060>
10. Антонова Л.В., Антонов А.В., Івашова Л.М. Інформаційно-комунікаційні інструменти забезпечення ефективного врядування в Україні на держаному та регіональному рівнях // Публічне управління та митне адміністрування. 2023. № 1 (36). 2023. № 1 (36). С.10-17. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2023/1/2.pdf>
11. Бобровська О. Ю. Публічно-приватне партнерство як генератор економічного розвитку регіонів України // Економіка та держава: науково-практичний журнал. Київ: ТОВ «ДКС центр», 2021. № 8. С. 17–22. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.8.17.
12. Ivashova L., Ivashov M. Sustainable development of regions: some aspects of revival of tourist activity of cities and communities on the basis of public-private partnership // Sustainable development of territories: challenges and opportunities: monograph /Bobrovska O. Yu., Krushelnytska T. A, Prokopenko L. L. [etc.]; ed. by O. Yu. Bobrovska. Published by International Center for Research, Education and Training. MTÜ. Tallinn, Estonia, 2021. P.55-67. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/15495/1/Rudik%20.pdf>
13. Архітектоніка // Термінологічний словник-довідник з будівництва та архітектури / Р. А. Шмиг, В. М. Боярчук, І. М. Добрянський, В. М. Барабаш; за заг. ред. Р. А. Шмига. Львів, 2010. С. 24.
14. Громадянське суспільство: Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії. URL: <http://surl.li/awgvr>
15. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
16. Бакуменко В., Князев В., Сурмін Ю. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку // Методологія наукових досліджень з державного управління: хрестоматія/упоряд.: С.В. Загороднюк, О. Л. Євмешкіна, В. В. Лещенко ; за заг. ред. д-ра політ. наук К. О. Ващенко. К.: НАДУ, 2014. С. 7–17.
17. Івашова Л. М., Івашов М.Ф. Квеліашвілі І.М. Методологія наукових досліджень та системного підходу у сфері публічного управління: механізми, важелі, методи, інструменти // Публічне управління та митне адміністрування. 2020. № 2 (25). С. 11–19.
18. Сучасний тлумачний словник української мови: 60000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : ВД «ШКОЛА», 2008. 832 с.
19. Рач. В.А., Ігнатова О.В., Борзенко-Мірошніченко А.Ю. Методологія системного підходу та наукових досліджень: підручник. Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2013. 252 с.
20. Свердан М.М., Свердан М.Р. Основи наукових досліджень: навч.посіб. Чернівці: Рута, 2006. 352 с.
21. Палій Г.О. Щодо активізації взаємодії організацій громадянського суспільства із органами державної влади. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/schodo-aktivizacii-vzaemodii-organizaciy-gromadyanskogo>

References:

1. VRU (2014) *Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu, z odniyei storony, ta Yevropeyskym Soyuzom, Yevropeyskym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony*. [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand] URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#top [in Ukrainian]
2. Antonova L. V., Lizakovska S. V. (2018) *Otsinka mekhanizmv vzayemodiyi orhaniv publichnoyi vlady z hromadskisty v systemi derzhavnoho upravlinnya* [Evaluation of the mechanisms of interaction of public authorities with the public in the system of state administration] *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok* [State administration: improvement and development]. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/7_2018/7.pdf [in Ukrainian]

3. Biletsky V. S. (2003) «Tretiy sektor» yak osnova hromadyanskoho suspilstva ["The third sector" as the basis of civil society] URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/4a0f470e-43aa-4726-8f20-a6364eede070/content> [in Ukrainian]
4. Gazuda L.M. Slyusarenko V.E. (2011) *Hromadski orhanizatsiyi yak „tretiy sektor» ekonomiky* [Public organizations as the "third sector" of the economy] *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho universytetu* [Scientific Bulletin of the Uzhhorod University. Economy series]. Issue 2 (32). 77–84. URL: <http://surl.li/jhslp>. [in Ukrainian]
5. Ivashova L.M. (2017) *Mekhanizmy ta instrumenty funktsionuvannya hromadyanskoho suspilstva ta yoho vzayemodiyi z orhanamy mistsevoho samovryaduvannya v konteksti staloho rozvytku terytoriy*. [Mechanisms and tools of the functioning of civil society and its interaction with local self-government bodies in the context of sustainable development of territories] *Potensial rozvytku terytoriy: metodolohichni zasady formuvannya i naroshchennya: monohrafiya/ za zah. red. O. Yu. Bobrovskoyi*. [Development potential of territories: methodological principles of formation and expansion: monograph / by general. ed. O. Yu. Bobrovskaya]. DRIDU NADU, Dnipro. P. 232–239. [in Ukrainian]
6. Liudmyla Antonova, Dmytro Mishchenko, Ivan Bandura, Vahif Abdullayev, Oleksandr Dolhy (2022) Interaction between public authorities and civil society institutions in the field of preventing and combating corruption Interacción y Perspectiva. *Revista de Trabajo Socia* Vol. 12. № 1. 76–92 URL: <https://www.produccioncientificaluz.org/index.php/interaccion/article/view/38129/42163>
7. Beglytsia, V., Antonova, L., Kozlova, L., Datsii, O., & Datsii, N. (2021). System of concepts communications of state institutions and society as the basis of national security and socio-economic stability. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, 3(38), 549–556. URL: <http://fkd1.ubs.edu.ua/article/view/237487>
8. Ivashova L.M., Ivashov M.F. (2021) *Osoblyvosti vykorystannya suchasnykh informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy dlya zapobihannya ta protydyi koruptsiyi v systemi publichnoho upravlinnya* [Peculiarities of using modern information and communication technologies to prevent and counter corruption in the public administration system] *Modernizatsiya publichnoho upravlinnya v umovakh hlobalnykh zmin svitovoho prostoru: kolektyvna monohrafiya* [Modernization of public administration in conditions of global changes in the world space: collective monograph]. Liga-Press. Lviv-Torun. P. 53–80. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/144/1746/4207-1>. [in Ukrainian]
9. Sergiy Kvitka, Eugeniy Borodin, Viktor Koval, Volodymyr Yemelyanov, Liudmyla Ivashova (2019) Innovative mechanisms of the cross-sectoral interaction between business and public authorities in conditions of information society's transformation *Revista Dilemas contemporaneos-educacion politica y valores*. Special Issue, Vol. 7. P. 133. URL: <https://dilemascontemporaneoseduacionpolitica y valores.com/index.php/dilemas/article/view/1060>
10. Antonova L.V., Antonov A.V., Ivashova L.M. (2023) *Informatsiyno-komunikatsiyni instrumenty zabezpechennya efektyvnoho vryaduvannya v Ukraini na derzhanomu ta rehionalnomu rivnyakh* [Information and communication tools for ensuring effective governance in Ukraine at the state and regional levels]. *Publichne upravlinnya ta mytne administruvannya*. [Public administration and customs administration] № 1 (36). № 1 (36). P. 10–17. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2023/1/2.pdf>. [in Ukrainian]
11. Bobrovskaya O. Yu. (2021) *Publichno-privatne partnerstvo yak henerator ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy* [Public-private partnership as a generator of economic development of the regions of Ukraine] *Ekonomika ta derzhava: nauково-praktychnyy zhurnal* [Economics and the state: scientific and practical journal]. № 8. P. 17–22. DOI: 10.32702/2306-6806.2021.8.17. [in Ukrainian]
12. Ivashova L., Ivashov M. (2021) [Sustainable development of regions: some aspects of revival of tourist activity of cities and communities on the basis of public-private partnership] [Sustainable development of territories: challenges and opportunities: monograph / ed. by O. Yu. Bobrovskaya]. Published by International Center for Research, Education and Training. MTÜ. Tallinn. P. 55–67. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/bitstream/123456789/15495/1/Rudik%20.pdf> [in Estonia]
13. General ed. R. A. Shmyga (2010) *Arkhitektonika* [Architectonics] // *Terminolohichnyy slovnyk-dovidnyk z budivnytstva ta arkhitektury* [Terminological dictionary-reference for construction and architecture]. Lviv, P. 24. [in Ukrainian]
14. Material from Wikipedia. *Hromadyans'ke suspil'stvo* [Civil society] URL: <http://surl.li/awgvr>
15. VRU (1996) *Konstytutsiya Ukrainy* [Constitution of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian]
16. Bakumenko V., Knyazev V., Surmin Yu. (2014) *Metodolohiya derzhavnoho upravlinnya: problemy stanovlennya ta podalshoho rozvytku* [Methodology of public administration: problems of formation and further development] *Metodolohiya naukovykh doslidzhen z derzhavnoho upravlinnya : khrestomatiya / za zah. red. K. O. Vashchenka* [Methodology of scientific research on public administration: a textbook / in general ed. K. O. Vashchenko. NADU. Kiev. P. 7–17. [in Ukrainian]
17. Ivashova L.M., Ivashov M.F. I.M. Kveliashvili (2020) *Metodolohiya naukovykh doslidzhen ta systemnoho pidkhodu u sferi publichnoho upravlinnya: mekhanizmy, vazheli, metody, instrumenty* [Methodology of scientific research and system approach in the field of public administration: mechanisms, levers, methods, tools]. *Publichne upravlinnya ta mytne administruvannya* [Public administration and customs administration]. № 2 (25). P. 11–19. [in Ukrainian]
18. Dubichynskyi V. V., in general. ed. (2008) *Suchasnyy tlumachnyy slovnyk ukraiyins'koyi movy: 60000 sliv* [Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language: 60,000 words]. VD "SCHOOL". Kharkov. 832 p. [in Ukrainian]

19. Rach. V.A., Ignatova O.V., Borzenko-Miroshnichenko A.Yu. (2013) *Metodolohiya systemnoho pidkhodu ta naukovykh doslidzhen: pidruchnyk* [Methodology of the system approach and scientific research: a textbook]. Branch of SNU named after V. Dalya. Luhansk. 252 p. [in Ukrainian]
20. Sverdani M.M., Sverdani M.R. (2006) *Osnovy naukovykh doslidzhen: navch.posib.* [Fundamentals of scientific research: teaching manual]. Ruta. Chernivtsi. 352 p. [in Ukrainian]
21. Paliy G.O. (2012) *Shchodo aktyvizatsiyi vzaemodiyi orhanizatsiy hromadyanskoho suspilstva iz orhanamy derzhavnoyi vlady. Analychna zapyska / Natsionalnyy instytut stratehichnykh doslidzhen.* [Regarding the intensification of interaction between civil society organizations and state authorities. Analytical note / National Institute of Strategic Studies]. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gromadyanske-suspilstvo/schodo-aktivizatsii-vzaemodii-organizatsiy-gromadyanskogo> [in Ukrainian]